

SOS, Λευκωσία καλεί Πράγα

Από τον ΠΙΕΡΡΟ Ι. ΤΖΑΝΕΤΑΚΟ

Γιαν Κόουρα, *Διχοτομημένη Νήσος. Ψυχρός Πόλεμος και Κυπριακό την περίοδο 1960-1974*, μετάφραση από τα τσεχικά: Κώστας Τσίβος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2021, 224 σελ.

Η ελληνική και ξένη βιβλιογραφία για το κυπριακό ζήτημα είναι σχεδόν ανεξάντλητη. Σε αυτό, πέραν της έρευνας των αρχειακών υλικών, συμβάλλουν και οι εκατοντάδες προσωπικές μαρτυρίες, πολλές εκ των οποίων έχουν μετουσιωθεί τα τελευταία χρόνια σε συγγραφικό έργο. Πάντως, παρά την ογκώδη παραγωγή, η επιστημονική ενασχόληση με την ιστορία της Κύπρου παραμένει έως και τις μέρες μας γοητευτική. Μπορεί να είναι η πολυπλοκότητα του Κυπριακού αυτή που συνεπαίρνει τους ερευνητές. Ίσως να είναι ο νόμος του αίματος, που σημαδεύει διαχρονικά, μαζικά κι ενδεχομένως ατελέσφορα, το νησί. Άλλωστε, οι εκατέρωθεν νεκροί και αγνοούμενοι, τόσο της περιόδου 1963-64, όσο και της τουρκικής εισβολής το θέρος του 1974, παραμένουν μέχρι σήμερα ζωντανοί στη μνήμη των συγγενών τους. Αρκεί ν' αναλογιστεί κανείς ότι ένας έφηβος εκείνου του μαύρου Ιουλίου είναι δεν είναι σήμερα 60 ετών. Ίσως οι ερευνητές να σαγηνεύονται από τον ίδιο τον Μακάριο. Τον Μακάριο ως πολιτική προσωπικότητα, αλλά και ως ανθρώπινη φιγούρα. Δεν ήταν άλλωστε συνηθισμένο στον μεταπολεμικό κόσμο το φαινόμενο ένας ιερωμένος να είναι ταυτοχρόνως πρόεδρος ενός κράτους. Να συνομιλεί και να διαπραγματεύεται με τους επικεφαλής των ισχυρότερων χωρών της υψηλίου. Πόσο μάλλον που ο Μακάριος έχει εντυπωθεί στο συλλογικό υποσυνείδητο ως ένας μέγας αντιστασιακός, ως αυτός που επιβίωσε –όπως ο ίδιος συνήθιζε να λέει– 13 ελληνικών κυβερνήσεων, ως αυτός που αρνήθηκε με κάθε τρόπο τα αλληπάλληλα –κατά κύριο λόγο

Bundesarchiv, B 145 Bild-F013004-0007 / Steiner, Egon / CC-BY-SA 3.0

Ο πρόεδρος Μακάριος κατά τη διάρκεια επίσημης επίσκεψής του στο Βερολίνο, το 1962. Η Δύση προσέβλεπε στον Μακάριο για την εφαρμογή του δύσκολου συντάγματος που προέκυψε από τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου. Η εμπιστοσύνη αυτή αμβλύθηκε μετά τον Νοέμβριο του 1963, όταν ο Αρχιεπίσκοπος και πρόεδρος της Κύπρου δημοσιοποίησε την πρόθεσή του για αναθεώρηση του συντάγματος, χωρίς όμως να προηγηθεί διαβούλευση με τους Τουρκοκύπριους – με αποτέλεσμα τα πρώτα σοβαρά επεισόδια που έφεραν πιο κοντά τη διχοτόμηση.

αμερικανικά– σχέδια λύσης του προβλήματος. Πρέπει, τέλος, να θυμόμαστε ακόμα δύο πράγματα: Πρώτον, ότι η Κύπρος, το νησί στο οποίο «έφαγαν του μούτρα τους» ο ένας μετά τον άλλον οι δι-αμεσολαβητές ανεξαρτήτως προελεύσεως, έγινε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου το μοναδικό πεδίο ένοπλης σύγκρουσης δυο ισχυρών νατοϊκών συμμάχων, αλλά και προαιώνιων εχθρών στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Και δεύτερον, ότι η κυπριακή υπόθεση που ουσιαστικά αρχίζει να ξεδιπλώνεται το 1950 μετά το ενωτικό δημοψήφισμα, παραμένει εν έτει 2021 άλυτη.

Η ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Ο επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Καρόλου της Τσεχίας Γιαν Κόουρα έρχεται με το βιβλίο του *Διχοτομημένη Νήσος* να συμβάλει στην επιστημονική έρευνα για το Κυπριακό, αναδεικνύοντας μια σειρά αρχείων, αφενός του υπουργείου Εξωτερικών της νυν Τσεχικής Δημοκρατίας της περιόδου 1960-64, αφετέρου της πρεσβείας της Τσεχοσλοβακίας στη Λευκωσία των ετών 1968-72. Βασική θεωρητική θέση του Κόουρα, ο οποίος επιχειρεί να δώσει μια διαφορετική οπτική γωνία για τη θέαση των πραγμάτων, είναι ότι οι εξελίξεις

της εποχής που ξεκινά από την ανεξαρτητοποίηση της Κύπρου το 1960 έως και την τουρκική εισβολή του 1974 δεν είναι απλώς ένα θέμα του δυτικού κόσμου. Είναι μια ψυχροπολεμική αντιπαράθεση, στην οποία σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτισε μια τρίτη σοσιαλιστική χώρα, η Τσεχοσλοβακία. «Οι ιστοριογραφικές τάσεις τα τελευταία χρόνια σηματοδοτούν σαφώς την εγκατάλειψη της διπολικής θεώρησης του Ψυχρού Πολέμου. Αντίθετα, έμφαση δίνεται στην επιρροή τρίτων, σχεδόν αγνοημένων προηγουμένως κρατών, συμπεριλαμβανομένων των σοσιαλιστικών κρατών, η δραστηριότητα των οποίων καθόρισε σημαντικά την εξέλιξη και την εντατικοποίηση του Ψυχρού Πολέμου», γράφει εισαγωγικά ο Κόουρα. Συμπληρώνει, δε, ότι η αμιγώς διπολική θεώρηση του ζητήματος «συνέβαλε στην υποτίμηση του ρόλου που διαδραμάτισε η ίδια η Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία, παρά την ένταξή της στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, δεν έπαψε να θεωρείται χώρα συγγενική με τη Δύση». Ειδικά στο τελευταίο, είναι βέβαιο ότι ο Κόουρα θα βρει αρκετή υποστήριξη. Έχει έρθει πλέον ο καιρός και στην Ελλάδα ν' αποδεχτούμε ότι τα νήματα των ιστορικών εξελίξεων τα κρατούν πριν απ' όλους οι εγχώριοι πολιτικοί, οικονομικοί και στρατιωτικοί παράγοντες και όχι τα διάφορα ξένα κέντρα εξουσίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τσέχος ιστορικός αποτυπώνει στο κείμενό του συνοπτικά και εναργώς την ψυχροπολεμική κατάσταση που επικρατούσε στη νοτιοανατολική Ευρώπη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960. Αρκετά εύστοχη είναι και η εισαγωγική εξιστόρηση των εσωτερικών κυπριακών εξελίξεων της δεκαετίας του 1950, με το πλαίσιο που δίνεται να είναι κατανοητό και να επιτρέπει στον αναγνώστη να εξαγάγει συμπεράσματα

γι' αυτή την εξαιρετικά πολύπλοκη περίοδο. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι ο Κόουρα έχει μελετήσει το Κυπριακό.

***

Είναι η Τσεχοσλοβακία ένα «αγνοημένο κράτος» όσον αφορά την εμπλοκή της στο Κυπριακό; Για τους γνώστες του ζητήματος η απάντηση είναι όχι. Η Πράγα ήταν για τον Μακάριο η βασικότερη πηγή προμήθειας οπλισμού, στις αγωνιώδεις προσπάθειες που έκανε λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας να θωρακίσει αφενός τις ειδικές αστυνομικές δυνάμεις, αφετέρου τα παρακρατικά σώματα ασφαλείας που είχαν δημιουργηθεί αμέσως μετά την ανεξαρτησία. Κύριος στόχος του Αρχιεπισκόπου ήταν οι ένοπλοι αυτοί να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στην ελεγχόμενη από τους αντιμακαριακούς ελλαδίτες αξιωματικούς Εθνική Φρουρά. Μάλιστα και στις δύο αυτές περιπτώσεις, τόσο το 1966 όσο και το 1973, η άφιξη των φορτίων με τα τσεχοσλοβακικά όπλα στην Κύπρο προκάλεσε μείζονα και πολυεπίπεδη κρίση στο τρίγωνο Λευκωσίας - Αθήνας - Ουάσινγκτον. Πρέπει, δε, να σημειωθεί ότι ειδικά η πρώτη παραγγελία της κυπριακής κυβέρνησης ξεπερνούσε τα 4,7 εκατομμύρια κορώνες –καλύπτοντας το σύνολο των λοιπών εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δυο χωρών– και συμπεριλάμβανε μεταξύ άλλων την προμήθεια 25 τεθωρακισμένων οχημάτων. Πλέον, στις ήδη υπάρχουσες πηγές για τις σχέσεις Κύπρου-Τσεχοσλοβακίας θα πρέπει να προστεθούν τα αρχεία που φέρνει στην επιφάνεια ο Κόουρα. Ο τσέχος πανεπιστημιακός δεν επιχειρεί να αποφορτίσει τον ρόλο των Αμερικανών στις κυπριακές εξελίξεις. Αντιθέτως, μάλιστα, η θέση του για το ρόλο των ΗΠΑ στην Κύπρο καταγράφεται ξεκάθαρα: επεδίωκαν με κάθε τρόπο ν' ανατρέψουν τον Μακάριο. Ο Κόουρα, όμως, θεωρεί ότι το νησί έγινε το μήλον της έριδος μεταξύ Δύσης και Ανατολής.

«ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΚΑΤΑΛΛΗΛΕΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ»

«Το προεδρείο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Τσεχοσλοβακίας σε σχετική απόφασή του, τον Οκτώβριο του 1963, κάνει λόγο για αλλαγή της στάσης των χωρών του Ανατολικού Μπλοκ έναντι της Κυπριακής

Αύγουστος 1964, Κύπρος. Τουρκικά αεροπλάνα βομβαρδίζουν με βόμβες ναπάλμ περιοχές και χωριά στην περιοχή των χωριών Μανουσούρας - Κοκκίνων στην Τηλλυρία. Είχαν προηγηθεί συγκρούσεις μεταξύ ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών ενόπλων δυνάμεων, που προκάλεσαν την επέμβαση της Τουρκίας. Επίσης, η κρίση που δημιουργήθηκε προκάλεσε σοβαρές παρεξηγήσεις μεταξύ του προέδρου της Κύπρου αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του πρωθυπουργού της Ελλάδας Γεωργίου Παπανδρέου, επειδή ο πρώτος είχε ενεργήσει χωρίς πλήρη προσυμφωνία με τον δεύτερο. Οι μάχες στην Μανουσούρα αποτελούν το σημαντικότερο επεισόδιο των διακοινοτικών ταραχών που προέκυψαν μετά την πρόταση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για αλλαγή του συντάγματος των Συνθηκών της Ζυρίχης - Λονδίνου.

Δημοκρατίας, συνιστώντας ρητά τη διεύρυνση και εμπάθυνση των αμοιβαίων σχέσεων, αφού κατά την τελευταία περίοδο προέκυψαν «ιδιαίτερα κατάλληλες περιστάσεις». Σε αυτή την απόφαση του Κομμουνιστικού Κόμματος Τσεχοσλοβακίας της 22ας Οκτωβρίου 1963, που δημοσιεύει ο Κόουρα, αποτυπώνεται όλη η ουσία του σκεπτικού της Πράγας (πανομοιότυπου, όπως αποκαλύπτεται αργότερα, με αυτό της Μόσχας) για τις «ευκαιρίες» που προκύπτουν διά του Κυπριακού, ώστε να κλονιστεί η νατοϊκή συμμαχία εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου. Όλη η πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας από την ανεξαρτησία της έως και τα μέσα του 1963 –όταν δηλαδή η δυσανεξία της συγκατοίκησης των δύο κοινοτήτων στο νησί είχε αρχίσει να γίνεται αντιληπτή και εκτός της Κύπρου– ήταν τόσο εύθραυστη, που θα ήταν ακατανόητο να μη γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον έτερο πόλο του ψυχροπολεμικού συστήματος. Όπως επισημαίνει ο Κόουρα, σύμφωνα με τους Σοβιετικούς, οι ασάφειες των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου άφηναν πολλά περιθώρια παρεμβάσεων. Πράγματι, ήταν τέτοια η φύση του κυπριακού συ-

ντάγματος που, για να εφαρμοστεί και να καταστεί λειτουργικό και δίκαιο, θα έπρεπε να υπάρχει καλή θέληση και από τις δύο πλευρές, Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Κι αυτή δεν υπήρχε εξ αρχής. Επίσης, ήταν τέτοιες οι αντίρροπες δυνάμεις επιρροής που ασκούσαν στο νησί, αφενός από τις εγγυήτριες χώρες, Ελλάδα, Τουρκία, Βρετανία, αφετέρου από τις Ηνωμένες Πολιτείες, που το να βρεθεί κοινή συνισταμένη μεταξύ τους φάνταζε πράγματι απίθανο.

Η αρχή του τέλους της Κυπριακής Δημοκρατίας με τους όρους Ζυρίχης - Λονδίνου σηματοδοτήθηκε από την κίνηση του Αρχιεπισκόπου και Προέδρου Μακαρίου, στο τέλος Νοεμβρίου του 1963, να δημοσιοποιήσει την πρόθεσή του για αναθεώρηση του συντάγματος, χωρίς όμως να προηγηθεί διαβούλευση με τους Τουρκοκύπριους. Δεν έχει ιδιαίτερη σημασία αν και με ποιους είχε συμφωνήσει ο Μακάριος για τα 13 άρθρα που θα ετίθεντο προς αλλαγή. Σημασία έχει πως η κίνηση αυτή προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση της Τουρκίας, την αντίθεση των ΗΠΑ και της Βρετανίας και την αμηχανία της Ελλάδας, η οποία βρισκόταν σε μεταβατική κατάσταση μεταξύ δύο εκλογικών

αναμετρήσεων, η οποία έκλεισε εντέλει τον Φεβρουάριο του 1964 με την πτώση της Κεντροδεξιάς έπειτα από 13 συναπτά έτη στην εξουσία. Η σπίθα που αρκούσε για να τινάξει την Κύπρο στον αέρα άναψε ανήμερα Χριστούγεννα του 1963 από ένα τυχαίο περιστατικό: μια ανταλλαγή πυροβολισμών μεταξύ ελληνοκύπριων αστυνομικών και τουρκοκύπριων πολιτών στην παλαιά πόλη της Λευκωσίας, όταν οι δεύτεροι αρνήθηκαν να υποβληθούν σε έλεγχο από τους πρώτους. Οι αιματηρές διακοινοτικές συγκρούσεις διήρκεσαν, με ορισμένα διαλείμματα, όλο το χειμώνα του 1964 και οδήγησαν de facto στην πρώτη διχοτόμηση του νησιού. Πέραν των ραγδαίων εσωτερικών εξελίξεων, η νέα κατάσταση στην Κύπρο, εκτός της σχεδόν εξωπραγματικής αναστάτωσης που προκάλεσε στην Ουάσινγκτον, έγινε η αιτία για να εμπεδωθεί στην Πράγα και στη Μόσχα το γεγονός ότι το status quo της Ανατολικής Μεσογείου ενδεχομένως να είναι εύλωτο σε αλλαγές. Η μεγαλόνησος φάνταζε, τότε, ως το πιθανότερο έδαφος για μια τέτοια ανατροπή. Αμέσως μετά την ολοκλήρωση του πρώτου γύρου των διακοινοτικών συγκρούσεων, τον Ιανουάριο του

1964, ο Αρχιεπίσκοπος έστειλε τον πρόεδρο της Βουλής Κληρίδη και τον υπουργό Εμπορίου Αραούζο στη Μόσχα, ώστε να διαπιστωθεί αν υπάρχει κοινό πεδίο – και κυρίως αν οι Σοβιετικοί είναι διατεθειμένοι να προμηθεύσουν όπλα στη Λευκωσία. Στις αρχές Ιουνίου 1964, ο Μακάριος έκανε το δεύτερο βήμα, ζητώντας την παρέμβαση της Μόσχας προκειμένου ν' αποτραπεί μια πιθανή τουρκική επέμβαση. Τελικά, η απόφαση των Τούρκων απετράπη από τον αμερικανό πρόεδρο, Λίντον Τζόνσον. Λίγες μέρες μετά, όπως επισημαίνει ο Κόουρα, ο τσεχοσλοβάκος πρέσβης ταξίδεψε από την Αθήνα στη Λευκωσία, μεταφέροντας «στον πρόεδρο Μακάριο, την προσωπική διαβεβαίωση του Α' Γραμματέα του Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας Άντονιν Νοβότνι ότι η Πράγα θα υποστήριζε την κυπριακή κυβέρνηση στην προσπάθειά της για εδραίωση της ανεξαρτησίας, της κυριαρχίας και της ενότητας της Κύπρου». Οι Σοβιετικοί και οι Τσεχοσλοβάκοι συνυπολόγιζαν τότε στη διαμόρφωση του σκεπτικού τους την όλο και πιο δυναμική παρουσία του κομμουνιστικού Αγωνιστικού Κόμματος Εργαζομένου Λαού (ΑΚΕΛ) στα κυπριακά πολιτικά πράγματα. Οι δύο πλευρές βρίσκονταν σε διαρκή επικοινωνία.

Αν κανείς, όμως, αναζητήσει το γεγονός που σηματοδότησε και τυπικά την εμπλοκή της Μόσχας στην Κύπρο, αυτό είναι η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των ελλαδικών-ελληνοκυπριακών και των τουρκοκυπριακών δυνάμεων στη Μανσούρα, τον Αύγουστο του 1964, η οποία κατέληξε με τραγικό τρόπο για τη Λευκωσία, καθώς τουρκικά αεροσκάφη βομβάρδισαν τις βόρειες ακτές της Κύπρου, προκαλώντας δεκάδες νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες. Ο Κόουρα, όπως είναι λογικό, δεν φέρνει στην επιφάνεια το πώς πραγματικά ξεκίνησε το λεγόμενο και «φιάσκο της Μανσούρας». Είναι όντως δύσκολο για οποιονδήποτε ξένο ερευνητή να εμβαθύνει στα εσωτερικά των Ενόπλων Δυνάμεων –και δη των ελλαδικών αξιωματικών που υπηρετούσαν στην Κύπρο– ώστε να οριοθετήσει το σκεπτικό και τις μεθόδους με τις οποίες το στράτευμα επιχειρούσε να αποδομευτεί από την πολιτική εξουσία και να υπηρετήσει τα ιδανικά του. Ο συγγραφέας, όμως, αναδεικνύει την αλληλουχία των γεγονότων που έφεραν τον Μακάριο εγγύτερα με τη Μόσχα και την Πράγα. Σύμφωνα με τα αρχεία, ο Αρχιε-

πίσκοπος έστειλε στις 9 Αυγούστου αίτημα για αποστολή αεροσκαφών και εθελοντών πιλότων στη Σοβιετική Ένωση, την Τσεχοσλοβακία, την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία και τη Συρία. Λίγες ώρες πριν, ο σοβιετικός ηγέτης Νικήτα Χρουστσόφ είχε προβεί σε μια αξιοπρόσεκτα συναισθηματική δημόσια παρέμβαση προειδοποιώντας ότι αν η Άγκυρα προχωρούσε σε εισβολή θα βοηθούσε την Κύπρο να υπερασπιστεί την εδαφική ακεραιότητά της. «Η ένταση στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις είχε κορυφωθεί μετά το επεισόδιο στον κόλπο Τόνκιν και οποιαδήποτε επέμβαση της Μόσχας στην Ανατολική Μεσόγειο ήταν ανεπίτρεπτη για την Ουάσιγκτον. Οι Ηνωμένες Πολιτείες χρησιμοποίησαν την απειλή κομμουνιστικού πραξικοπήματος και πρόσδεσης της Κύπρου στη Σοβιετική Ένωση, προκειμένου να πείσουν Έλληνες και Τούρκους πολιτικούς για σύντομη εξεύρεση λύσης στο Κυπριακό», γράφει χαρακτηριστικά ο Κόουρα.

ΤΑ ΟΠΛΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΑΚΤΟΡΑΣ DOPAL

Η αποτυχία των Αμερικανών να πείσουν τον Μακάριο ν' αποδεχθεί τις διαδοχικές λύσεις που έριχναν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων –κεντρική ιδέα των οποίων ήταν η Ένωση με ανταλλάγματα– έφερε το Κυπριακό σε τέλμα. Έτσι, χωρίς να υπάρχουν επιπλέον επιλογές, το φθινόπωρο του 1964 η κατάσταση έβαινε προς αποκλιμάκωση. Την ίδια εποχή, ο Αρχιεπίσκοπος υπέγραψε τις πρώτες συμφωνίες με τη Μόσχα για αγορά στρατιωτικού υλικού, ενώ η Λευκωσία εντασσόταν στους Αδέσμευτους, λαμβάνοντας την υποστήριξη των λοιπών συμμετεχόντων στο Κίνημα. Σε παράλληλο επίπεδο, εκπρόσωποι του Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας, «κατόπιν συνομιλιών που είχαν με αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ, εξέδωσαν ανακοινωθέν με το οποίο υποστήριζαν την ανεξαρτησία και την ακεραιότητα του νησιού». Το ανατολικό μπλοκ αντιτασσόταν σε οποιαδήποτε νατοϊκής φύσεως λύση που συμπεριλάμβανε την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και την ενίσχυση της τουρκικής παρουσίας στο νησί. Όμως, πριν ακόμα εμπεδωθεί η γραμμή συνεργασίας Λευκωσίας- Μόσχας, οι Σοβιετικοί άρχισαν να ρίχνουν γέφυρες και με την Τουρκία. Με τη σοφία της ύστερης γνώσης, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει

ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης ακολούθησε στην Κύπρο μια πολιτική αντίστοιχη με αυτή που είχαν ακολουθήσει στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1944: δεν ήθελε να κυριαρχήσει, επεδίωκε απλώς να υπάρχει ένα ακόμα ανοιχτό μέτωπο στην άλλη μεριά του ψυχροπολεμικού διπόλου. Ο Μακάριος, όμως, συνέχισε να επενδύει στην Τσεχοσλοβακία. Τον Μάιο του 1966, το Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας συμπεριέλαβε την Κύπρο στις χώρες στις οποίες θα μπορούσε να πουλήσει όπλα λόγω των «κατάλληλων συνθηκών που προέκυψαν από τις διεθνείς εξελίξεις». Τρεις μήνες μετά, ο πρόεδρος της κυπριακής Βουλής, Γλαύκος Κληρίδης, ταξίδεψε στην Τσεχοσλοβακία για να υπογράψει την προαναφερθείσα πρώτη συμφωνία των δύο πλευρών για την προμήθεια στρατιωτικού εξοπλισμού. Ο Κόουρα θεωρεί βέβαιο ότι οι κινήσεις των Τσεχοσλοβάκων είχαν την έγκριση της Μόσχας. Άλλωστε τα όπλα ήταν εν μέρει κατασκευασμένα από σοβιετικά υλικά, κάτι που σημαίνει ότι οι Σοβιετικοί είχαν έναν επιπλέον σημαίνοντα λόγο να γνωρίζουν τις κινήσεις της Πράγας. Ενδιαφέρουσα στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν και η έντονη προτροπή του ΑΚΕΛ προς την κυβέρνηση για να προβεί σε αυτήν την αγορά, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι η κίνηση του Μακαρίου, η οποία παραβίαζε την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ του Μαρτίου 1964, έδωσε την αφορμή στους Αμερικανούς να μιλήσουν για «τσεχοσλοβακικό ζήτημα». Κατόπιν παρεμβάσεων απ' όλες τις πλευρές, η όξυνση της κρίσης αποσοβήθηκε, καθώς τα όπλα –ή τουλάχιστον τα περισσότερα απ' αυτά– αποθηκεύτηκαν υπό την επιτήρηση του ΟΗΕ. Έκλεισε έτσι, τουλάχιστον προς το παρόν, το «τσεχοσλοβακικό ζήτημα».

Ο Κόουρα αναδεικνύει, χωρίς λεπτομέρειες και επαρκή στοιχεία, μια ακόμα προσπάθεια του Μακαρίου προς αγορά όπλων από την Πράγα «στα τέλη της δεκαετίας του '60». Εκείνη τη φορά, όμως, το τσεχοσλοβακικό υπουργείο Εξωτερικών αρνήθηκε να ολοκληρώσει τη συναλλαγή, καθώς φοβόταν ότι τα υλικά θα πέσουν στα χέρια της ελληνικής χούντας. Μετά την απόπειρα δολοφονίας του, τον Μάρτιο του 1970, ο Αρχιεπίσκοπος ξεκίνησε νέα εκστρατεία διεθνοποίησης του Κυπριακού. Ταξίδεψε στην Αμερική για να

συναντήσει τον Νίξον, ο οποίος όμως κρατούσε ανοιχτό διάλογο επικοινωνίας με την Αθήνα. Την ίδια εποχή, το ΑΚΕΛ έλαβε το εντυπωσιακό ποσοστό 40% στις βουλευτικές εκλογές, ενώ λίγο μετά ο Γρίβας ίδρυσε στην Κύπρο τη σφόδρα αντιμακαριακή ΕΟΚΑ Β'. Ο Μακάριος, φοβούμενος τη δράση του παλαιού συμπολεμιστή του, αποφάσισε να ενισχύσει τις πιστές στον ίδιο παραστρατιωτικές ομάδες. Η ανάγκη για όπλα παρέμενε ενεργή. Ξανά σε εγρήγορη ήταν όμως και η Πράγα. Όπως γράφει ο Κόουρα, «η δεκαετία του 1970 σηματοδότησε το αυξημένο ενδιαφέρον της Τσεχοσλοβακίας για τις εξελίξεις στην Κύπρο, στο οποίο συνέβαλε με τις παρεμβάσεις του νεοδιορισθείς επιτετραμμένος [σ.σ. στην πρεσβεία της Τσεχοσλοβακίας στην Κύπρο] Γιόζεφ Γκεργκ, ο οποίος εκτός από διπλωμάτης ήταν και πράκτορας της τσεχοσλοβακικής κατασκοπείας που δρούσε με το ψευδώνυμο ABDUL [...] Ο Γκεργκ έφτασε στην Κύπρο το 1970 και μέσα σε λίγους μήνες κατόρθωσε να αποκτήσει στενές σχέσεις με υψηλά ιστάμενους Κύπριους πολιτικούς, ενώ μεσολάβησε στις διαπραγματεύσεις για την προμήθεια του νέου τσεχοσλοβακικού οπλισμού». Σύμφωνα με τα αρχεία που παραθέτει ο Κόουρα, στις αρχές Ιανουαρίου του 1971 «ο Γλαύκος Κληρίδης σε συνομιλία που είχε με τον Γκεργκ έθιξε το θέμα του εξοπλισμού της κυπριακής αστυνομίας επισημαίνοντας ότι κατά τη διάρκεια προσωπικής επίσκεψης που είχε πραγματοποιήσει στην Πράγα [...] είχε προσδιορίσει τι ακριβώς χρειαζόταν». Εντύπωση προκαλεί μάλιστα η συνέχεια της έκθεσης του επιτετραμμένου: «Για την επανεκκίνηση των διαπραγματεύσεων αναφορικά με την προμήθεια όπλων αποδείχτηκε σημαντική η επίσκεψη ενός τσεχοσλοβακικού οπλοργού στην Κύπρο, ο οποίος κατόρθωσε να επισκευάσει ορισμένα δυσλειτουργικά αυτόματα από την προμήθεια του 1966», γεγονός που δείχνει ότι ορισμένα από τα όπλα της πρώτης παρτίδας παρέμεναν σε χέρια Ελληνοκυπρίων.

Σύμφωνα, πάντα, με τον Κόουρα προκειμένου να γίνει πιο γρήγορα η αποστολή από την Πράγα στη Λευκωσία, παρενέβη ο ίδιος ο Μακάριος, ο οποίος μάλιστα τον Ιούνιο του ίδιου έτους ταξίδεψε στη Μόσχα. Έπειτα από αυτό το ταξίδι, οι σοβιετικές ανησυχίες περί

της αποστολής των όπλων αναιρέθηκαν. Η αγορά του υλικού ξητέ-
ρασε τα 39 εκατομμύρια κορώνες
και αφορούσε όπλα πεζικού και
πυροβόλα. Όπως, όμως, φοβού-
νταν οι Τσεχοσλοβάκοι, η άφιξη
του φορτίου, που σύμφωνα με άλ-
λες πηγές έγινε στις 22 Ιανουαρίου
1972, γνωστοποιήθηκε σε ευρείς
αντιμακαριακούς κύκλους με απο-
τέλεσμα να υπάρξει σφοδρότατη
αντίδραση της χούντας. Η ελλη-
νική πρεσβεία ζητούσε την άμεση
παράδοση των όπλων στην Εθνική
Φρουρά, ο Μακάριος απέρριπτε
κάθε τέτοιο ενδεχόμενο, οι άνδρες
της ΕΟΚΑ Β' επιχείρησαν να κλέ-
ψουν τον οπλισμό και συγκρούστη-
καν με δυνάμεις της Αστυνομίας
και παραστρατιωτικούς μακαρια-
κούς. Το θέμα δημοσιοποιήθηκε
στις εφημερίδες, με αποτέλεσμα
να ξεσπάσει λυσοαλέα ενδοκυπρι-
ακή –κι όχι μόνο– αντιπαράθεση,
η οποία παραλίγο να καταλήξει σε
πραξικόπημα κατά του Μακαρίου.
Τα όπλα, ή τουλάχιστον ένα μεγά-
λο μέρος εξ αυτών, αποθηκεύτηκαν
υπό την επίβλεψη του ΟΗΕ.

Η Πράγα δεν πτοήθηκε από
τις εξελίξεις και, όπως γράφει ο
Κόουρα, η «τσεχοσλοβακική κα-
τασκοπεία εξακολουθούσε να
αναπτύσσει έντονη δραστηριότη-
τα στο νησί». Μάλιστα, ο τσέχος
επίκουρος καθηγητής υποδεικνύει
τον στενότατο συνεργάτη του Αρ-
χιεπισκόπου και επικεφαλής του
Προεδρικού Γραφείου, Χάρη Βω-
βίδη, ως σχεδόν στρατολογημένο
συνεργάτη της τσεχοσλοβακικής
πρεσβείας στη Λευκωσία. Ο συγ-
γραφέας παραθέτει μία έκθεση της
1ης Διεύθυνσης του υπουργείου
Εσωτερικών της Τσεχοσλοβακίας,
σύμφωνα με την οποία ο Γκεργκ
λάμβανε από τον Βωβίδη «χρήσι-
μες πληροφορίες αναφορικά με
τις εξελίξεις στο Κυπριακό και τις
δραστηριότητες των χωρών μελών
του ΝΑΤΟ στην Κύπρο, ορισμένες
από τις οποίες προωθούνταν στη
συνέχεια στη σοβιετική ΚΓΒ. Η
συνεργασία έλαβε τέτοιες διαστά-
σεις ώστε, από τον Δεκέμβριο του
1973, ο Βωβίδης έγινε συνεργάτης
της τσεχοσλοβακικής κατασκο-
πείας με το ψευδώνυμο DOPAL.
Ο χρόνος στρατολόγησής του δεν
ήταν τυχαίος. Η κατασκοπεία εκτι-
μούσε ιδιαίτερα τις πληροφορίες
που της παραχωρούσε κατά τη δι-
άρκεια της μεσανατολικής κρίσης,
ιδιαίτερα αυτές που σχετιζόνταν με
τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ, τον
Οκτώβριο του 1973».

Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι

Γελοιογραφία του Μποστ δημοσιευμένη στην *Αυγή* (15 Αυγούστου 1964), μέσω της οποίας επικρίνεται η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου για τη στάση ουδετερότητας στα περιστατικά της Μανσούρας, ιδίως μετά τους φονικούς βομβαρδισμούς της Τουρκίας. Ο Μποστ βάζει τον τούρκο αεροπόρο που έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις «Χαβά Σπάθη Γιολαρή» να λέει ότι δουλειά του ήταν το «μάβρισμα Κηπίου» (οι ναπάλμ καίνε τους στόχους τους) και ότι, από εκεί και πέρα, έφταιγαν οι αμερικανικοί οροί – εκμεταλλεόμενος μια άλλη είδση που απασχόλησε τις εφημερίδες, σύμφωνα με την οποία οι ΗΠΑ είχαν στείλει στη Λευκωσία πλάσμα αίματος κατεστραμμένο και επικίνδυνο. Λεπτομέρεια: η πολιτική ορθότητα δεν υπήρχε πουθενά ως όρος, έτσι ο Μποστ με όλη του την άνεση σαρκάζει ότι το χρώμα των θυμάτων «δεν διαφέρει Νέγρου».

ο Βωβίδης χρηματίστηκε κι ότι, σε αντάλλαγμα των υπηρεσιών του, θα λάμβανε σαράντα αυτόματα όπλα τύπου «scorpion». Το τεκμήριο του Κόουρα δεν διασταυρώνεται από έτερη πηγή, γραπτή ή προφορική, γεγονός που καθιστά την αποκάλυψη του τσέχου καθηγητή αρκετά προβληματική. Φυσικά, κανένα ερευνητικό ενδεχόμενο δεν μπορεί να αποκλειστεί, όπως όμως αντιλαμβάνεται κανείς σε τέτοιες περιπτώσεις –ειδικά όταν εκτός από τα ηθικά ζητήματα προκύπτουν και ποινικά αδικήματα– απαιτείται εναργέστερη αναζήτηση επιπλέον στοιχείων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Μακάριος διατήρησε ανοικτό διάλογο επικοινωνίας με την Πράγα καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που ακολούθησε έως και το πραξικόπημα του Ιουλίου 1974. Στην Κύπρο είχε άρχισε να φουντώνει η δράση της ΕΟΚΑ Β', με την κατάσταση να θυμίζει έναν ακήρυχτο εμφύλιο πόλεμο, καθώς οι εκατέρωθεν δολοφονίες, οι εκρήξεις, οι απαγωγές και οι κλοπές όπλων από στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς αποτελούσαν μέρος της καθημερι-

νότητας. Ο Αρχιεπίσκοπος, μάλιστα, επρόκειτο να επισκεφθεί την Πράγα τον Σεπτέμβριο του 1974. Τον πρόλαβαν, όμως, οι εξελίξεις. Επιγραμματικά, θα μπορούσε κανείς ν' αναρωτηθεί: Καθόρισε η Τσεχοσλοβακία τη μοίρα της Κύπρου; Η απάντηση είναι, προφανώς, αρνητική. Το γεγονός ότι η Πράγα αποτέλεσε την κύρια, επίσημη πηγή οπλισμού του Μακαρίου, οι ομάδες περίξ του οποίου έφεραν πράγματι σύγχρονα όπλα, είναι σίγουρα σημαντικό, ειδικά όταν πλαισιώνεται από την ανάδειξη, μέσω αρχειακών πηγών, του σκεπτικού των τσεχοσλοβάκων ιθυνόντων, οι οποίοι πέραν της εμπορικής συναλλαγής, έβλεπαν κι ευκαιρίες να επηρεάσουν εν συνόλω την πορεία του Κυπριακού. Βέβαιο είναι επίσης ότι οι υποθέσεις των όπλων από την Τσεχοσλοβακία είχαν σαφείς πολιτικές και διπλωματικές επιπτώσεις, βαθαίνοντας την κρίση μεταξύ της Λευκωσίας και της νατοϊκής συμμαχίας. Μπορεί να θεωρηθεί εύλογη η ανάγκη του Μακαρίου προς θωράκιση, από την άλλη πλευρά όμως εύλογη ήταν και η αντίδραση των Δυτικών, οι οποίοι δεν καλύπτονταν από το

επιχείρημα του Αρχιεπισκόπου ότι τα όπλα προορίζονταν για την άμυνα του νησιού έναντι μιας πιθανής τουρκικής εισβολής. Ήταν τέτοια τα δείγματα γραφής του παρελθόντος, που εύκολα συνήγαγε κανείς το συμπέρασμα ότι τα όπλα αυτά θα στρέφονταν ξανά εναντίον των Τουρκοκυπρίων. Δεν παύει, όμως, να ισχύει ότι κύριος παράγοντας διαμόρφωσης των εξελίξεων στη μεγαλόνησο δεν ήταν ούτε η Μόσχα, ούτε η Πράγα, μηδέ καν το Λονδίνο. Ήταν οι δύο κοινότητες και οι ηγεσίες τους, η Ουάσιγκτον, η Αθήνα και η Άγκυρα. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να έρχονται στη δημοσιότητα όλο και περισσότερα αρχεία, ειδικά αν αυτά ηγαζούν από τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ, καθώς με αυτόν τον τρόπο αποκτούμε πιο σφαιρική εικόνα και νέες παράμετροι προστίθενται στην πολύπλοκη εξίσωση του Κυπριακού. Αν κάτι τέτοιο γίνει στο εγγύς μέλλον και από την πλευρά της Μόσχας, με τα διαβαθμισμένα αρχεία της Σοβιετικής Ένωσης, είναι βέβαιο ότι το Κυπριακό θα αποκτήσει νέες διαστάσεις. Αλλά κάτι τέτοιο δεν φαίνεται στον ορίζοντα. ■